

Kapittel 14

Kvinnene

Marie Hamsun, Eli Quisling Nordvik og Cally Monrad

[R]ettsoppgjøret er et misfoster som ikke kan avlives, ser det ut for og jeg tviler ikke på at dets stolte foreldre bruker [FN] chartret å tørke sig i enden med! Hermed være du hilset med et hårdnakket Heil og sæl!

Marie Hamsun januar 1949 i brev til Aslaug Hauge
(Simonsen, 2018, s. 10).

Landssvikoppgjøret er kjent for å ha en kjønnsmessig slagside, eller å ha gått ut over kvinner og menn ulikt, skjønt akkurat det er nok ikke grunnlaget for Marie Hamsuns kritikk i sitatet over. Hun var nok misfornøyd med oppgjøret som helhet, og fikk det tett på ettersom det rammet både henne selv, mannen og sønnene. Når hun er kategorisert her, sammen med operasangeren Cally Monrad og forfatteren Eli Quisling Nordvik, under tittelen «kvinnene», er det like fullt fordi kvinner var en særegen gruppe i Landssvikoppgjøret. Det var få av dem, og de ble vurdert på en kjønnset måte av rettsvesenet som menn på mange måter gikk fri for. TV-serien *De siste dødsdømte*, som gikk på NRK høsten 2023, skapte blant annet en del oppmerksomhet rundt dette, med en sammenstilling av to personer som hadde gått i tyskernes tjeneste, men som

fikk svært ulik straff. Som den serien viste, og andre også har vist, var angiveri noe som ble strengt slått ned på. Det store skismaet i Landssvikoppjøret var om man opptrådte «nasjonalt» eller «unasjonalt», og angiveri virker til å være en kategori som virkelig trigget behovet for å etablere dette skismaet, ettersom det ofte handlet om folk som utga seg for å opptre «nasjonalt» mens de i virkeligheten gjorde det motsatte. I tilfellet som vises i *De siste dødsdømte*, blir altså mannen, 23 år gamle Eilif Pisani, som anga nordmenn, dømt til dødsstraff, mens kvinnen, 24 år gamle Aud Maggi Andersen, som var angiver, fikk leve. Hun ble dømt til døden i lavere domstoler, men når anken kommer til Høyesterett, velger de å sette den ned til fengsel på livstid, med en dommer som tar dissens, som i praksis blir fem års fengsel. I dagspressen rundt retts-saken ble Aud Maggi Andersen omtalt som «landssvikersken», en betegnelse som benyttes 43 ganger i pressen i løpet av 1940-tallet om kvinner som ble etterforsket¹⁶¹, og som siden ble tittelen på Gerd Brantenbergs roman fra 2003, som omhandler en tysk kvinne som ble dømt i landssvikoppjøret i Norge etter krigen. Helt innarbeidet ble betegnelsen altså ikke, men like fullt ikke uten betydning.

Akkurat i de tre sakene dette kapittelet omhandler, var manglende oppriktighet neppe et særlig relevant problem, ettersom det var tydelig både for kvinnene selv og for omverdenen hvor lojaliteten deres lå. De hadde en forståelse av at det å opptre nasjonalt innebar å sørge for at Norge samarbeidet med Nazi-Tyskland under okkupasjonen, privat så vel som offentlig, og det er slik de også beskriver det i avhørene i oppjøret etterpå.

Kjønnsaspektet ved sakene er like fullt relevant, ettersom man i avhørene kan se at de aktivt nedvurderes av vitner og av politiet som avhørte dem. Dette kunne både være en fordel og en ulempe dersom man ser straffutmålingens lengde som parameter. Samtidig er det tydelig, ut fra disse tre sakene, at de får lavere straffer enn det øvrige gjennomsnittet. Internasjonalt har Ildiko Bárna og Andrea Petö (2015) vært opptatt av hvordan sakene til kvinner etter andre verdenskrig ble kjønnnet, og det er lignende saker vi står overfor i Norge som i Ungarn. Blant annet er beskrivelsen av kvinner som misledet av menn, gjerne med familiær kobling, til stede i begge land (Petö, 2009). Bárna og Petö (2015) finner at 18 % av de anklagede i rettsoppjøret var kvinner, at de er overrepre-

161 Det vil si at et søk i Nasjonalbibliotekets nettbibliotek gir 43 treff på ordet.

sentert i saker om økonomisk vinning, og underrepresentert i saker om fysisk vold. Et annet moment som ofte diskuteres i forbindelse med straffenes lengde, er klassebakgrunn. Det som særlig kjennetegner Marie Hamsun, Eli Quisling Nordvik og Cally Monrad, er at de har utpregede overklassebakgrunner, både økonomisk og kulturelt.

Som forfattere hadde de ulik status, men alle var godt lest i samtiden, og to av dem har til og med levd videre på norske teaterscener på 2000-tallet. Ringdal (1993, s. 179) skriver at Marie Hamsun og Eli Quisling Nordvik ikke tas med i *Nasjonalsosialister i norsk diktning* fordi de skreiv barnebøker, mens Cally Monrad er med i en artikkel skrevet av Åsmund Sveen. Artikkelen handler om poetene Cally Monrad, Kristen Gundelach og Kåre Bjørgen, hvor Monrad betegnes som «[d]en interessanteste av dem [...]. Det som griper en i Cally Monrads ujamne lyrikk, er en ualminnelig fantasi og en merkelig åndelig innsikt som alltid gjør seg gjeldende» (Sveen, 1943, s. 44). To av de tre kvinnene som fikk dom i landssvikoppgjøret, er det laget teaterstykke om. Ruth Lillegraven skreiv teaterstykke om Cally Monrad, *Cally*, i 2018, og Tomas Espedal skreiv ett om Marie Hamsun, *Marie min*, i 2024. Om Cally Monrad og Marie Hamsun finnes det også biografier, skrevet av henholdsvis Bodil Stenseth (1990) og Anne Hege Simonsen (2018).

Før vi går nærmere inn på de tre kvinnene dette kapittelet handler om, er det verdt å nevne at det er en rekke kvinner man kanskje kunne anta skulle ha vært i Landsvik-arkivet basert på deres handlinger under okkupasjonen. Flere publiserer det som kunne ha blitt vurdert som propaganda, slik som for eksempel alene var med på å gi Ørnulf Ree dom. Siden de ikke etterforskes, vet vi heller ikke om de var NS-medlemmer, men det kan heller ikke utelukkes. Mita Hartmann var for eksempel kone til NS-ordfører i Kragerø og mor til Felix Hartmann, som var frivillig i SS. Marna Aall omtales av Ringdal (1993, s. 178) som NS-medlem. Magda Bjørgen var Kåre Bjørgens kone og støttet ham under okkupasjonen, men skreiv ikke selv. Gudrun Holter var forfatter, men publiserte ikke under krigen; hun var Karl Holters kone, og det er ikke utenkelig at de delte syn og kanskje medlemskap. Nanna Schwenggaard skrev eksplisitte pro-nazistiske dikt, og døde riktignok 27.03.1945, men som vi har sett, ble også avdøde noen ganger etterforsket i oppgjøret. Siden disse fem eksemplene ikke ble etterforsket, har vi også tynt med informasjon om disse aspektene. Det er mange forfattere i omlandet til de 38 denne boka handler om, som ikke etterforskes, og her er det et metodisk poeng: Å lete etter dem

som ikke er der, er det som tar lengst tid. Et mannlig eksempel er Olav Sletto, som riktignok er i Erstatningsdirektoratets kartoteker og ble undersøkt, men som det ikke ble opprettet sak mot. I flere av tilfellene er det uklart hvorfor det ikke opprettes sak, og i flere tilfeller gjelder dette kvinner.

Professor i nordisk Ronny Spaans har trukket frem Nanna Schwenggaard og viser at hun var verdsatt som et stort navn i samtida: «I eit brev til Aschehoug (05.02.1926) skriv Sigrid Undset at Schwenggaard alt er tilrådd for utgjeving av kritikaren Anders Krogsvig. Undset deler sjølv sin dom med forleggjaren: «digtene har en fin og rørende vemod; enkelte av dem eier en virkelig stor skjønnhet i sit litt gammeldagse uttryk (...)» Brevet galdt Fontæne, som kom ut same år».¹⁶² Selv har jeg kommet over hennes dikt fra okkupasjonen, slik som «Germaneren», som sto på trykk i *Glåmdalen* 27.08.1943, og seinere i flere aviser. Dette diktet er en støtte til Nazi-Tyskland, og det er ikke utenkelig at det var Rolf Jacobsen som redaktør som godkjente diktet for trykk. Det er heller ikke utenkelig at dette er grunnen til at hun i dag ikke minnes. Diktene hennes viser formmestring og lyrisk finkjensle, om vi skal tro Spaans, og er verdt en nylesning.

Til sist kan det nevnes at NS og nazistene hadde et kvinnesyn hvor kvinnen var ansett som sterk og som den støttende part til menn i strid. Det tyske slagordet Kinder, Küche, Kirche – barn, kjøkken og kirke – er riktignok eldre enn Nazi-Tyskland, men det blir ofte trukket frem i beskrivelser av kvinnes rolle under Nazi-styret, som representerte en slags tilbakevending til kvinners reproduktive arbeid for nasjonen og bort fra storbylivets moderne praksiser og seksuelle utvikling. I praksis var svært mange kvinner alene med ansvaret for hjem og barn, og ofte også gård, i krigsårene. Kvinnene som vervet seg til NS, inngikk automatisk i Nasjonal Samlings Kvinneorganisasjon (NSK). NS hadde også Kvinnehirden som underorganisasjon og Gjentehirden, for de mellom 14 og 18. Disse organisasjonene tilbød kurs i førstehjelp og ideologi, blant annet.

¹⁶² *Dag og Tid*, 12.05.2025, s. 8.

MARIE HAMSUN (1881–1969)

Født: 19.11.1881, Elverum

Litterær produksjon før 1940: To diktsamlinger og seks barnebøker

Medlem av DnF: Ja, frem til 1935

Medlem av NS: Ja, fra høsten 1940

Dom: 3 år, Sand herredsrett, 24.08.1946, opprettholdt av Høyesterett, 20.09.1947

Marie Hamsun ble født Anne Marie Andersen på Elverum 19.11.1881, i en søskenflokk på 10. Hamsun ble hun først hetende etter at hun giftet seg med Knut som 28-åring i 1909. Faren hennes var først gårdbruker og siden hadde han eiendomsmeklerforretning, og er dermed klassifisert som overklasse i vårt prosjekt. Marie Hamsuns mor var lærer. Besteforeldrene hennes var fanejunker på farssiden og gårdbruker på morssiden. Marie skulle selv også bli lærer, men det var som skuespiller hun var mest kjent. Som forfatter ga hun ut en rekke bøker, særlig barnebøker. Disse var skrevet med inspirasjon fra hennes oppvekststed. Som 15-åring flyttet hun og familien til Oslo, og her fortsatte hun skolegangen hun hadde påbegynt ved Elverum folkeskole. I Oslo gikk hun på den private Ragna Nilsens middelskole i Oslo sentrum, og tok eksamen der i 1898. Gymnasundervisning fikk hun ved samme institusjon, men siden de ikke hadde eksamensrett for gymnaset, måtte hun avlegge selve eksamen ved en annen skole. Hun besto med karakteren «meget godt» i 1900. Hun arbeidet kortere perioder som guvernante og lærer i middelskolen, men i 1903 ble hun aktiv i Det norske skuespillerselskap, et omreisende provinsteater, hvor hun først var sufflør og siden ble hovedrolleinnehaver som skuespiller. Hun arbeidet i kompaniet i flere år før hun fikk ansettelse på Nationaltheateret under Bjørn Bjørnson, Bjørnstjernes sønn, i 1906. I 1908 møter hun Knut Hamsun på teateret, noe som endret hennes liv fremover.

Knut og Marie Hamsun flyttet mye rundt. I starten bodde de i Østerdalen og på Elverum, før de bodde 6–7 år på Hamarøy i Nordland på 1910-tallet. De flyttet til Larvik, hvor de ble værende i halvannet år, og siden 1918 bodde de på Nørholm ved Grimstad. Hun var husmor, og på 20-tallet, da barna ble såpass store at hun fikk frigitt litt tid, skrev hun barnebøker og diktsamlinger, nærmest for seg selv og familien, ifølge henne. Hun debuterte i 1922 med

Smaadikte på Gyldendalske, og skreiv siden i løpet av 20-åra fire barnebøker. Etter diktsamlinga og tre barnebøker blei hun medlem av DnF i 1927, 30 år etter sin ektemann, men 40 år før sin sønn, Tore. På 30-tallet skreiv hun to barnebøker til og en diktsamling. Hun oppgir å ha levd et upolitisk liv, til tross for at hun stemte med Høyre. Fra 1936 oppga hun å ha stemt Nasjonal Samling. Hun sa hun så på dem som best egnet til å kjempe for «Norges frihet med sin hevdelse av 'førerprinsippet'», men at hun ikke kan huske å ha tenkt over forholdet til Tyskland i den sammenhengen. Hun sier de ofte fikk besøk av tyskere, kun litterært interesserte og ikke politiske besøk, og at da det i 1938 kom en fra Deutsche Gesellschaft som ville at hun skulle ha opplesningsaftener av barnebøkene og hennes manns bøker, så takket hun ja. I LS-saken sier hun at dette også var fordi hun lettere kunne få besøkt sine døtre i København og Berlin, som det var vanskelig å få reisetillatelse til. Hun sier at hun på besøkene til Tyskland ikke hadde noe med politikk eller politikere å gjøre, men at hun i 1936 var på besøk hos familien Goebbels på et landsted utenfor Berlin. Joseph var visstnok angivelig ikke til stede, men hans kone og deres barn.

Selve 09.04.1940 ble dramatisk for Marie Hamsun. Hun var på vei inn med båt fra Arendal til Oslo, hvor hun skulle besøke sin sønn, men turen ble avbrutt av tyske bomber og skyting, altså okkupasjonen. Båten måtte gå til land i Drøbak i stedet for Oslo, og passasjerene ble fraktet videre med buss til Oslo, hvor mange gikk i tilfluktsrom, og Marie Hamsun dro til sin sønn Arild. I LS-saken oppgir hun at hun snakket med noen tyske offiserer i Drøbak og sa at hun ikke skjønnte noe av dette, men at hun senere har fått en annen oppfatning av saken. Etter at hun har kommet tilbake til Nørholm og fått lest og hørt talene til utenriksminister Koht, biskop Berggrav, Churchill, Chamberlain, Quisling og Terboven i anledning okkupasjonen, kommer hun til meningen at okkupasjonen var nazistenes rett. Hun melder seg inn i NS og mener tyskerne kommer til å vinne krigen. Hun avslutter denne delen i LS-avhøret med: «Jeg ville ha regnet meg som landssviker om jeg ikke hadde meldt meg inn i N.S.»¹⁶³

Under okkupasjonen publiserer ikke Marie Hamsun noe utover to nyttigvelser av *Bygdebarn* og *Bygdebarn om vinteren*. Årsaken til at disse gjenutgis, er at de skrives om etter NS' rettskrivingsreform av 1941, som var Gulbrand Lundes initiativer og tydelige motstand mot Halvdan Kohts språkreform fra

163 LS-sak, dok. 7 «Rapport av 04.07.1945 fra politibetj. Skarheim».

1938. Det mest markante er at både bokmålet og nynorsken ble vendt i retning mot norrønt. Den ble obligatorisk i aviser og i offentlig målbruk, men ikke i skolevesenet. Et ord som kan tjene som eksempel, er «gjente».

I LS-saken er det fire tiltalepunkter mot Marie: (1) at hun var NS-medlem siden høsten 1940, personalleder for Eide lag fra 1943 og ga økonomisk bistand til NS pålydende kr 100 til 31.05.1943, (2) i skrift og tale drevet propaganda for NS og tyskerne, eksempel to tekster fra *Fritt Folk*, (3) 2 propagandaforedrag for NS og Tyskland, i Eide 24.04.1941 og i Grimstad juli samme år, og (4) ervervet formuesverdier som hun bør forstå har vært grunnlag for konfiskasjon, dvs. flyktningegods.

Hun oppga at å være leder for Eide lag ikke innebar noe arbeid, og at hennes foredrag for NS, som hun oppga som det eneste hun holdt om den politiske situasjonen i Norge, hadde kun syv tilhørere. Hun svarte på tre enquêtes og oppga at det var etter hennes overbevisning: «Hvorfor jeg er medlem i NS», «Mitt syn på kvinnenes stilling som hustru og mor i et Sovjet-Norge» og «Anmodning om å uttale seg om sønnens innsats ved fronten». Til det siste understreker hun at det største en sønn kan gjøre, er å kjempe mot bolsjevismen.

Videre i avhøret fortalte Marie at hun hadde både kontakt med Reichskommissariats Dienststelle i Kristiansand og Terboven selv ved to anledninger for å redde «dødsdømte og fanger på Grini». Da hun ble spurt om sine turer til Tyskland, fortalte hun at den første opplesningsturneen under okkupasjonen i 1940 var helt lik de hun tidligere hadde gjort, og at hennes turer i 1942 og 1943 var for å besøke sin datter, som var syk og trengte besøk.

I det hele erkjenner hun seg ikke skyldig: ikke for å ha vært medlem av NS, for å ha skrevet propaganda eller for å ha kjøpt flyktningegods. Hun erkjenner det siste, men var ikke klar over at det var straffbart, og dessuten: «fra N.S. ledelse var [det] bestemt at N.S. folk skulle være fortrinsberettiget ved kjøp av dette. Og jeg kan ikke tenke meg at N.S. ledelsen ville ha N.S. folk til å gjøre noe ulovlig». Tydeligere er det vel ikke mulig å få sagt at Marie Hamsun ikke anerkjente den retten som gjaldt i Norge. Som ved så mange andre LS-saker er det mye som ikke blir sagt, som det er lett å bli nysgjerrig på. Marie Hamsun kommer også borti noe potensielt vanskelig i sine uttalelser om flyktningegods, der hun sier: «jeg har vært svært forsiktig med det for å kunne levere det tilbake i tilfelle vedk. flyktning kom heim igjen. Jeg trodde imidlertid at dette ikke skulle bli aktuelt».

Rettsprosessene mot Knut, Tore, Arild og Marie Hamsun pågår parallelt, men av logiske grunner litt ulikt. Arild, som har vært frivillig i SS, har motatt pakker og brev fra sin mor i fengselet og forsøker å få smuglet ut et brev til henne med hjelp fra en medfange. Brevet kommer derimot under beslag og vedlegges LS-saken. Arild skriver her at han håper «pappa» blir erklært sinnssyk og ikke sier et ord i retten, «som Pétain i Frankrike». Han nevner også at han vurderer å gi sin sønn navnet Vidkun¹⁶⁴, og spør moren hvorvidt hun synes det er en god idé. Han oppfordrer også moren til å legge hovedvekten på «det rent menneskelige» og for alt som ikke «hører inn under det moralske: [svar] det vet jeg ikke, husker ikke o.s.v.»¹⁶⁵ Dette brevet fremstår riktignok langt mer skadelig for Arild enn for Marie, men de begge fremstår som åndsfrender som ikke angrer nazismen og er opptatt av å ivareta Knut Hamsun.

24.08.1946 dømmes Marie Hamsun til 3 års tvangsarbeid og en bot stor 75 000 kroner av Sand herredsrett, lenge før Knut Hamsuns rettsprosess var over og omtrent to år før Arilds dom.¹⁶⁶ I tillegg fulgte tap av sivile rettigheter i 10 år, samt 150 000 kroner i erstatning og 100 kroner i saksomkostninger. Hun anket, og saken kom opp til behandling i Høyesterett 20.09.1947. De fant at anken måtte tas til følge i den forstand at boten faller bort; for øvrig opprettholdes herredsrettens dom. Høyesterett oppga at det ikke er tilstrekkelig grunnlag for å anvende «bøtestraff ved siden av frihetsstraff» med referanse til dom av 20.12.1946 i sak mot Steinar Kleverud. Høyesterett legger til at det er formildende at hun har utnyttet sin og sin manns popularitet for å «oppnå løslatelse og andre lettelser» for enkelte landsmenn, samt at hennes alder har betydning ettersom hun snart fyller 66. På den annen side, altså i skjerpene retning, påpekes det at hennes propaganda har vært betydelig, blant annet ved at hun har hentet legitimitet som «en berømt manns hustru og som selvstendig forfatter».¹⁶⁷ Også Høyesterett betoner altså hennes litterære virke som en del av dommen.

164 Sønnen var født 01.05.1943, men ikke døpt. Han gikk under navnet Esben, som også ble hans endelige navn.

165 LS-sak, dok. 24 «Avskrift av brev fra Arild Hamsun 21.11.1945».

166 Sand herredsrett, 27.10.1948.

167 LS-sak, dok. 50 «Utskrift av Høyesterettsdom av 20.09.1947».

Døtrene ble ikke påvirket av oppgjøret. Ellinor, som først var hemmelig forlovet med en tysk Wehrmacht-kaptein¹⁶⁸, ble etter hvert gift med en tysk regissør, Richard Schneider-Edenkoben, og flyttet til Berlin, mens Cecilia hadde flyttet til Danmark. Marie Hamsun skreiv flere bøker etter dommen, og hennes barnebøker om Die Langerudkinder kommer stadig i nye utgaver på tysk.

ELI QUISLING NORDVIK (1897–1982)

Født: 03.10.1897, Oslo

Litterær produksjon før 1940: Fem barnebøker

Medlem av DnF: Nei

Medlem av NS: Ja, fra 1933

Dom: 2,5 år, Oslo byrett, 05.03.1946

Eli Sofie Quisling ble født 03.10.1897 i Oslo, hvor hun også vokste opp. Hun ble både døpt og konfirmert i Trefoldighetskirken. Foreldrene var av god stand: Faren, Nils Andreas, var lege, og mora, Margrethe, var hjemmевærende. Faren fikk Kronprinsens gullmedalje for sin avhandling om rakitt, mottok universitetsstipend, og stiftet Den norske Jordmorforening og *Tidsskrift for jordmødre*. Hennes sosiale bakgrunn var dermed betydelig akademisk sett, men som navnet avslører var det også andre aspekter det bar med seg. Faren var broren til presten Jon Lauritz Quisling, som ble Vidkun Quislings far, og Eli Sofie vokste dermed opp som kusinen til den ti år eldre Vidkun. Eli Sofie tok middelskole ved Bonnevis privatskole i 1914. Fra 1914 til 1918 gikk hun på «Den Kongelige Tegneskole («Kunst og Håndverksskolen»)), og deretter to år på Kunstakademiet. I denne perioden bor fetteren «V. Quisling» delvis hos Elis mor og delvis på hybel mens han gikk kadettskolen. Eli oppgir at «min fetter» var i Russland i 1918 og utga brosjyrer om «Nordisk reisning» som da retningslinjer for det som senere ble Nasjonal Samling. Etter dette sa hun: «Da jeg alltid har interessert meg for folkerase, og da særlig for ren nordisk

168 LS-sak, dok. 7 «Rapport av 04.07.1945 fra politibetj. Skarheim».

rase, synes jeg hans små skrift var meget interessante» etterfulgt av «Politikk og samfunnsspørsmål har alltid vært fremmed for meg.»

Hun studerte angivelig kunst med Christian Krohg og Matisse, og hadde debututstilling med Ludvig Karsten.¹⁶⁹ Fra 1921 til 1922 har hun en årelang studiereise til England, Frankrike og Italia. I en av rapportene i LS-saken oppgis det som «ca. 9–10 mndr. på kunstakademiet i Paris og Rom». Det presiseres også at hun har tatt privatkurs hos Christian Haug og Jean Heiberg. Hun er med i denne boka som forfatter, men i LS-saken er hun oppgitt både som det og som maler. Det siste var det hun var av utdanning, mens det første kanskje var mest gjeldende i praksis.

Etternavnet Nordvik la hun først til i 1922, da hun giftet seg med advokat Jørgen Nordvik. De fikk to barn: Sønnen Nils Andreas i 1924 og datteren Eli Margrethe i 1932. De flyttet en del rundt. Først bodde de på Elverum (1923–1927), deretter på Vinstra (1927–1936) og så på Lillehammer (1936–1941). Både Eli og Jørgen gikk inn i NS i 1933, og i februar 1941 ble han utnevnt til riksadvokat av Quisling-regjeringen, en post han hadde helt til frigjøringen i 1945. Eli startet som småhirdleder på Lillehammer, med møter hver 14. dag for en gruppe barn i alderen 8–14 år. De hadde ikke uniform, men fikk armbind. Lek, sang, gymnastikk og turer var aktivitetene, og Eli oppga at barna var for små for politikk. Sønnen Nils Andreas verver seg til Regiment Nordland for å kjempe for «Stor-Germania» som 16-åring, og velger å verve seg for så lenge som krigen varer etter å ha fått valget mellom to og fire år, eller så lenge krigen varer. Eli intervjues om saken i *Fritt Folk* og ble sitert på «et opphold i Waffen SS er den beste utdanning min sønn kan få» som «Førerens kusine».¹⁷⁰

Hans Fredrik Dahl (1995, s. 295) beskriver Jørgen Nordviks linje som riksadvokat som «saklig». Etter frigjøringen ble han imidlertid dømt til 14 års tvangsarbeid i landssvikoppgjøret.¹⁷¹ Ekteskapet mellom Eli og Jørgen tok slutt lenge før dette, i juni 1941, men hun beholdt like fullt etternavnet etter skilsmissen. Året etter skilsmissen døde sønnen som frivillig soldat på «Østfronten» i Kaukasus, noe som ble forsideoppslag i Aftenposten som et «smertelig sørgebudskap, «en uredde kjernekar som aldri sparte seg selv,

169 Terje Gustavsen: Arven etter gudfar – *Aftenposten* 09.04.2003/oppdatert 20.10.2011, besøkt 07.05.2025.

170 *Fritt Folk* (Oslo), mandag 31.03.1941, s. 2.

171 Dommen faller i 1949, og han soner frem til løslatelsen i 1951.

men ofret alt for den store sak han var gått inn for».¹⁷² Faren til Eli hadde gått bort i 1935, og hennes mor i 1944. Av hennes nære familie var både faren, Jørgen og hennes ene søster medlem av NS, mens hennes andre søster og moren ikke var det.

I 1932 begynte hun å skrive landbruksartikler for *Aftenposten* og *Nationen*, samme år som hun debuterte med en bok på Cappelen, *Foka*, som beskrives som en «dyrebok» i LS-saken. Året etter blei Nasjonal Samling stiftet, og Eli Sofie meldte seg inn helt fra starten av. På 30-tallet ga hun ut bøkene *Føflekken*, *Pass deg Lulu*, *En spennende sommerferie*, *Tre mann høy* og *Solebarna*. Hun utga bøker på Cappelen og Windju Simonsen før krigen, og på Gyldendal, Blix og Centralforlaget under krigen. Etter 1941 begynte hun å gi ut bøker under pseudonym, og benyttet da Vivi Sann, Lars Rustung og Vera Vang. Verdt å merke seg her er at ett av dem er mannlig, noe som var ganske vanlig for kvinner på denne tiden, for å unngå kjønnsstereotype lesninger. I LS-saken oppgir hun at bøkene er helt upolitiske. I tillegg oppgir hun at hun har to bøker under utgivelse: *Blomster ute og inne* på Centralforlaget og *Kjenner du oss?* på Kamban forlag. Det siste også «en liten blomsterbok», men om ville blomster. Ingen av disse ble til slutt utgitt. To av bøkene ble oversatt til tysk (Fulsås, 2025).

Etter bruddet med Jørgen i 1941 flyttet hun hjem til sin mor på Nesodden, og arbeidet som forfatter frem til november 1942, da hun ble tilbudt stilling som propagandaleder for NS hjelpeorganisasjon. «Mitt arbeid besto i å lage plakater og skrive små brosjyrer for å hjelpe fattige mødre med flere barn», sa hun, og oppga at to tyske «berater» gikk over alt hun skreiv¹⁷³. Det ble oversatt til tysk for sensurformål. Hun hadde denne stillingen frem til mai 1943, da hun gikk over til å være «tante Unni» i *Allers*. Dette besto i å være redaktør for en spalte og å skrive eventyr som ble publisert i *Allers*. Denne stillingen hadde hun til frigjøringen. Dette gjorde hun ved siden av å være litteraturanmelder av barnebøker i *Aftenposten*, og å skrive om blomster og dyr i *Fritt folk*.

Et eksempel på hennes offentlige virksomhet kan være *Fritt Folks* nyhetsoppdrag om innføringen av offentlig kontroll med framstillingen av leketøy, der de melder at «I et nasjonalsosialistisk samfunn er den unge slekt nasjo-

172 *Aftenposten*, mandag 16.11.1942, «Ministerpresidentens unge slektning, Nils Nordvik falt», s. 1.

173 LS-sak, dok. 34.

nens største aktivum». Her intervjues Eli Quisling som «en av våre kjente pedagoger» om saken, og hun opplyser at det å fremskaffe utviklende leketøy er et gammelt spørsmål, men at det har blitt aktualisert ettersom billige, og underforstått dårlige, industrivarer nå må kjempes mot. Hun svarer at de ønsker «mer nordisk lynne over leikene – gjerne med hver bygds særpreg.»¹⁷⁴ Her ser vi at oppdragelse og leketøy settes inn i en tydelig nasjonalsosialistisk sammenheng. Hennes andre bidrag har ikke denne innrammingen, slik som spalten om dyrking der hun oppfordrer folk til å ikke «ta på vei» for sparsomlig tilgang på varer under tittelen: «Fyller du spiskammeret ditt?», eller når hun skriver «vær ikke redd for å sende ungene dine i denne krigen, men lær dem å kjenne fienden sin fra første stund» og helt bokstavelig mener ugress, særlig løvetann.^{175,176}

Hennes bøker som ble utgitt under okkupasjonen er: *Rana rumpetroll*, *Det var engang* (som Vivi Sann), *Per og dyrene* (som Vivi Sann), *Lykkebarnet*, *Eventyrfortelling* (som Vivi Sann), *Mons muselort* (som Lars Rustung), *Mitt og ditt* (som Vivi Sann) og *Turid holder stand* (som Vera Vang). «Virksomheten som malerinne har det ikke blitt noe ut av»¹⁷⁷, står det i LS-saken, men Quisling Nordvik illustrerte mange av barnebøkene selv, og det ble påpekt at de inneholdt «tegninger av forfatterinnen».

Politiet avhørte alle de andre som bodde i samme bygård som Eli, og de oppga lite om henne utover at én hadde møtt en tysk offiser der en gang. De ringte også til Aftenposten. Johan Sauge oppga at Eli kun hadde skrevet upolitisk om blomster og dyr, i tillegg til anmeldelser av barnebøker. De ringte Anne Lise Knutsen ved Universitetsbiblioteket, som kunne informere om at det ikke var funnet noe av interesse i *Fritt Folk*, *Germaneren* eller lignende, og at Eli kun hadde skrevet om blomster og dyr. Til slutt ringte de Deichmanske bibliotek ved fru Deinbold, som fortalte at de har 10 av Eli Quisling Nordviks bøker, og at de er «almindelige barnebøker om dyr og blomster». Blomster og dyr, og dyr og blomster der altså.

I landssviksaken mot henne er det seks tiltalepunkter: (1) at hun var NS-medlem fra 1933 og frem til frigjøringen, (2) at hun var småhirdleder

174 *Fritt Folk*, 01.12.1943, s. 2.

175 *Fritt Folk*, 12.02.1941, s. 6.

176 *Fritt Folk*, fredag 14.03.1941, «Kampen mot ugraset – vi vil eie jorda vår sjølv», s. 5.

177 LS-sak, dok. 6.

på Lillehammer fra høsten 1940 til juni 1941, (3) at hun var propagandasjef i N.S.H. i 1942–1943, (4) at hun anga tre lærere 16.03.1942 til Orvar Sæther (Hirdens stabssjef og leder av det nazifiserte Norges Lærersamband under okkupasjonen), (5) at hun ga økonomisk bistand til frontkjemperkontoret (kr. 100 i to omganger), og (6) at hun var medlem av Norsk-tysk forening (1942/43).

Retten finner at Eli er skyldig etter tiltalebeslutningen, og at det kun er ubetydelige endringer som har kommet frem i rettssaken. Den mener tiltalte må ha forstått den propagandamessige naturen til organisasjonene hun har vært en del av, og at hun har ytt fienden bistand. Retten legger vekt på at hun var medlem av NS fra 1933 og har vært påvirket av partiets ideologi, «ved slektsskap [sic] og ved sine omgivelser», over lang tid og dermed kanskje ikke har klart å skjelne mellom virksomheten før og etter 09.04.1940. Det lange medlemskapet vurderes like fullt som skjerpene, og særlig hennes angiverforhold vurderes som graverende. «Hennes medlemskap synes nærmest for henne å ha vært en trossak», står det. Det presiseres ingenting angående hennes medlemskap i Norsk-tysk forening, enda hun er den eneste av forfatterne som har dette som tiltalepunkt, og dette ikke var en NS-forening og heller ikke forbudt. Ellers står det heller ingenting i hennes domsslutning om hennes forfattervirke eller kunstnerskap, og hun vurderes dermed helt uavhengig av dette. Samtidig kan det ikke ha vært uvesentlig at hun var barnebokforfatter da hun var småhirdleder, om enn omfanget av aktiviteten var kortvarig og for få barn, men det vurderes ikke eksplisitt i rettsbokens oppsummering av rettssaken. Hun ble dømt til fengsel i 2 år og 6 måneder.

Eli anker, men vinner ikke frem. Fritz Wilberg, hennes advokat, skriver til kjæremålsutvalget 21.03.1946: «Til nærmere begrunnelse av anken over straffutmålingen tillater jeg meg å anføre. Domfelte er malerinne og skriver bøker. Hun er en kunstner av den type som lever nokså meget i tankens og drømmenes verden, mer enn i det virkelige liv. Hun har vært sterkt påvirket av fetteren, Quisling, som helt siden han kom tilbake fra Russland har øvet en dominerende innflytelse på henne. På samme vis har hun vært under innflytelse av mannen, den daværende riksadvokat Jørgen Nordvik, som i alle år har tilhørt N.S.» Videre poengterer han at dette gjør at hun burde få betinget eller nedsatt straff. For en leser av i dag kan det virke som at advokaten her både spiller på fordommer knyttet til kunstnere, men også til kvinner. Uansett ble ingen av disse argumentene hørt av retten, og dommen på to og et halvt år ble stående.

Eli lever lenge etter krigen, men bytter navn, og i dødsannonsen i *Aftenposten* i 1982 er det Eli Sophie Hellesen, «elskede hustru, elskede mor, svigermor og 'bestemommen'» vi leser om.

CALLY MONRAD (1879–1950)

Født: 03.07.1879, Gran, Hadeland

Litterær produksjon før 1940: 7 diktsamlinger og 1 roman

Medlem av DnF: Ja

Medlem av NS: Ja, frå oktober 1940

Dom: 1 år, Oslo byrett, 29.01.1947

Ragnhild Caroline Monrad (1879–1950) var kjent som Cally tidlig i livet, lenge før hun ble internasjonalt kjent som operasangerinne og nasjonalt kjent som forfatter. Hun var født i Gran i Hadeland, med en pastor som far, og som andre familier med fedre i kirken ble det flytting i barneårene: først til Sande i Møre, og da hun var fem år til Vang i Valdres. Hennes besteforeldre var av enda høyere rang: på farssiden filosofiprofessor Marcus Jacob Monrad (1816–1897), og på morssiden offiser, ingeniør og embedsmann, Norges første vegdirektør Christian Wilhelm Bergh (1814–1873). Foreldrene hadde altså også vokst opp i møblerte hjem og kunne spille både cello, fiolin og piano. De spilte til stadighet hjemme, og det antas at hun lærte både tysk og fransk av sin mor (Stenseth, 1900, s. 19). Cally Monrads ene roman, *Petju*, fra 1922 er regnet som en fantasifull omskriving av egen oppvekst, med hovedpersonen Ragnhild som en lett fordekt versjon av seg selv, men også «Norges første okkulte roman» (Stenseth, 1990, s. 134). «Besstefar», altså Monrad, har et eget kapittel her. Carl Joachim Hambro (1885–1964) fant i sin anmeldelse at den hadde «karakter av familiedagbok uten interesse for andre enn nærmeste slektninger og venner» (Stenseth, 1990, s. 183). Den fikk også hard medfart av Kristian Elster i *Aftenposten*, samt anmelderne i *Tidens Tegn* og *Stockholms Dagblad*. Bokas førsteopplag på 3000 ble like fullt revet bort på en uke, og andreopplag på 5000 ble raskt trykket, noe som medførte svært høye salgstall. Stenseth (1990, s. 185) finner at den negative resepsjonen likevel gjorde at boka ikke ble aktuell for oversettelse til tysk, og at Monrad selv anså den

som et nederlag. Stenseth (1990, s. 185) trer også aktivt inn i en vurderende rolle og påpeker at romanen er «for fragmentarisk og springende, for privat og pludrende til å ha virkelig verdi». Utover denne romanen skrev hun utelukkende dikt.

Monrad debuterer som sanger før hun gir ut bøker. Hennes debut som konsertsanger var i 1899 i Kristiania, som Oslo het på den tida. Hun hadde da studert i tre år hos operasangeren og musikkpedagogen Wilhelm Kloed, etter fullført middelskole. Siden flyttet hun til Tyskland, og ble som LS-saken fastslår «Meget bosatt utenfor landet.»¹⁷⁸ I 1903 debuterte hun som dramatisk sanger; hun var Grete i Humperdincks opera Hans og Grete. Dette var samme år som hun var ferdig med sine studier i Dresden. Hun er oppført med «operastudier bl.a. i Dresden» i *Hvem, hva, hvor*¹⁷⁹, og studerte hos Aglaja Oregni samt med scenisk utdannelse hos Clementine von Schuch-Proska (Vanberg, 2024). Hun arbeidet etter det ved Hofoper i Berlin i 1909–1911. Vanberg (2024) lister opp hennes viktige roller: «tittelrollen i Carmen, Euridice i Glucks Orfeo, Mimi i Puccinis La Bohême, tittelrollene i Puccinis Tosca og Madame Butterfly, og i operettene Geisha og Jomfru Hook van Holland.» Cally Monrads første bok er en diktsamling utgitt på Aschehoug i 1913 med tittelen *Digte*, og det går seks år før hennes neste, *Nye digte*. Etter *Petju* mottar hun i april 1922 Kongens fortjenestemedalje i gull. På 20-tallet bor hun i Berlin, og hadde selskapielig omgang med viktige historiske personer som bl.a. Walther Rathenau, en jødisk industrimann og tysk utenriksminister som var en av de første som ble drept på åpen gate i en serie politiske mord begått av nasjonalister. Cally Monrads bestevenninne i Berlin var nemlig Edith Andreae, søsteren til Walther Rathenau. Andreaes hjem var viktig for Monrad, og de delte også en filosofisk interesse. Lederen for det teosofiske selskap, Annie Besant, var på besøk, og Edith var medlem. Krishnamurti var også en del av denne retningen, og besøkte visstnok Andreae ofte også. Et annet historisk sammentreff er at Monrad var i München i 1923 under «ølstuekuppet».

Cally Monrad forfulgte sin åndelige interesse og fulgte med på Rudolf Steiner, som hadde brutt ut av det teosofiske selskap for å danne de antroposofiske. Monrad hadde møtt Quisling i Antroposofisk selskap i Oslo på begyn-

178 LS-sak, dok. 4.

179 1933.

nelsen av 30-tallet og hatt religiøse og filosofiske samtaler med ham, som det er grunn til å tro dannet grunnlag for hennes tiltro til hans lederskap. I *Norsk krigsleksikon* (1995, s. 276) oppgis det at de delte «spiritualistiske interesser», og angivelig var hun en del av «hemmelige seanser» som Quisling fikk i stand under krigen. På 30-tallet var Monrad også en del av sufibevegelsen i Oslo, uten at man vet noe om hvorvidt hun egentlig sluttet opp om disse religiøse bevegelsene. Teosofien og sufismen har til felles en interesse for nyplatonisme og indisk filosofi (Stenseth, 1990, s. 134). Fra før hadde Monrad ikke bare studert og jobbet i Tyskland; hennes ektemann var tysk, og hun hadde sterk kobling til tysk kultur og åndsliv.

På 20- og 30-tallet gir hun ut fire diktbøker i tillegg til romanen: *Før dag* (1920), *Con amore. Fragmentariska rimbrev* (1924, sammen med Nils-Magnus Folcke), *I dur og moll* (1929) og *Drømmeboken* (1932). Hun ble medlem av DnF i 1934, etter at hun hadde gitt ut syv bøker. Andersen (2009) skriver at hun fikk gjennomgående god mottagelse i pressen for nesten samtlige utgivelser, med ett interessant unntak: C. J. Hambros anmeldelse i *Morgenbladet* av diktsamlingen *Drømmeboken* (1932). Denne anmeldelsen fremhever også Stenseth (1990). Hambro finner at «det er som om hendes vilje eller evne til stadighet og arbeide ikke gjør det mulig for hende nogensinde at levere et arbeide som er hendes poetiske gave fuldt værdig.»¹⁸⁰ Diktsamlingen preges av uklar stemning og tankeforvirring, skal vi tro Hambro. Dette står i sterk kontrast til Barbra Rings anmeldelse i *Nationen*, kanskje ikke overraskende.

I 1937 utgir Cally Monrad *Tolv timer i sang*, en kort lærebok i sang. På 30-tallet er hun en del av oppsetninger på Nationaltheatret og Det Norske Teatret, samt mindre steder som Casino teater og Balkongen, i stykker som Jeanne d'Arc, Geisha, Dybbuk og Cabaret Intime. I 1935 har hun regi for første gang, på Trollskot på Det Norske Teatret, et «jonsokspel» som hun hadde skrevet og selv spilte i. Like før okkupasjonen, i 1939, mottar hun kunstnerlønn i Norge. Denne kunstnerlønnen blir hun fratatt i 1945.

Under okkupasjonen var hun først forstanderinne ved den NS-opprettede teaterskolen og deretter teatersjef ved Det Norske Teatret i 1942–1945, mens Åsmund Sveen var leder for Teaterdirektoratet. Som teatersjef hadde hun også regi på fire oppsetninger: Nyårs-sjå i 1942, Den gamle presten i 1943 (dra-

¹⁸⁰ *Morgenbladet*, mandag 14.11.1932, s. 6.

matisering av Sven Lange av en roman av Jakob Knudsen), Karl III og Anna Austerrike (lystspill av Manfried Rössner) i 1944, og samme år Domhuset, et skuespill av Olav Sletto. Hun meldte seg inn i NS i oktober 1940. Før teatersjef-vervet utga hun en diktsamling på Stenersens forlag, *Gjenklang* i 1941. Før utgivelsen av *Gjenklang* skriver hun et personlig brev til Quisling som ligger i LS-saken (der er det også flere personlige brev fra henne til Quisling):

Til føreren, Hr. statsråd Vidkun Quisling,

Ennu dypt beveget over Deres tale nyttårsaften – særlig sterkt grep meg et bestemt tonefall bl.a. i ordet «landsmenn» – sender jeg dem i dag omstående dikt. Det trykkes antakelig snart opp etsteds i dagspressen, men jeg vilde gjerne personlig sende det som en nyttårshilsen til den mann som efter mitt skjønn i sannhet – mer enn noen annen i vår tid – har bevist at han elsker ikke alene hvert dalstrøk, hver fjord, hver fjellstue her nord – men også dem som bor i det landet. I beundring og hengivenhet, Cally Monrad.

Diktet det gjelder er «Du som sier du elsker vårt land», som trykkes i dagspressen senere i januar 1941.

Cally Monrad besvarer «Hvorfor jeg er medlem av NS»-enquêten i form av et dikt, hvor de siste tre strofene lyder:

Jeg fulgte føreren. Jeg så hans tro.
Det gav meg mot og styrke til å bære
mitt kors – og solkorsmerket på mitt bryst.

Skje hva der vil. Jeg går den veg han går.
Hvorfor? Fordi jeg tror på Norges Fører
Fordi han dagklart så, hvor landet lå.

Og det skal synges høyt om hundre år.
så hele Norge – hvis det lever – hører,
at han så vegen, den vi måtte gå

Som de fleste enquête-besvarelsene ble dette trykket i flere aviser, blant annet i *Fritt Folk* 11.12.1943; dette er eksemplaret som ligger ved LS-saken. Cally Monrads besvarelse er av de mer uklare og handler primært om Norge og Quisling; politiske spørsmål er i liten grad til stede.

Det er tre tiltalepunkter i saken mot Cally Monrad: (1) at hun var NS-medlem fra oktober 1940 og medlem av NS Kamporganisasjon fra 1942, (2) at hun i 1943 ga 300 kr til Frontkjemperkontoret og 200 kr til NSH, og (3) at hun har «Latt offentliggjøre i pressen og har opplest i kringkastingen og på andre tilstelninger en rekke dikt og oppsett, av propagandistisk natur, deriblant 'Du som sier du elsker vårt land', 'Hyrdebrev' og 'Hvorfor jeg er medlem av NS.'». Det er altså ingenting i tiltalebeslutningen om hennes stillinger ved Den norske teaterskole eller Det Norske Teatret.

I landssviksaken ble det påpekt, igjen ifølge *Norsk krigsleksikon*, at «NS-medlemskapet hennes hadde vært passivt, men at hun som kjent kulturpersonlighet fra før krigen og med sin spesielle evne til å opptre hadde vært ekstra verdifull for NS.»¹⁸¹ Dette sikter både til hennes status som forfatter og som sanger. Hun forsøkte å bortforklare sitt NS-medlemskap langs de samme linjer som så mange andre: Det hadde fremstått som en nasjonal plikt ettersom Quisling ledet det legitime styret i Norge, og Norge ville blitt et tysk protektorat hvis ikke. Samtidig beskriver hun dette som feiltakelser, til forskjell fra mange andre som var opptatt av å forsvare valgene. Hun erkjente seg like fullt ikke straffskyldig. Aktor la ned påstand om halvannet års fengsel, mens forsvareren la ned påstand om at hun skulle behandles mildest mulig. Retten fant at hun hadde forholdt seg som beskrevet i tiltalebeslutningen, og presiserer at hun både har lest egne og Bjørnsons dikt i kringkastingen, samt latt publisere de tre ovennevnte dikt. Retten korrigerer dermed at formuleringen «en rekke dikt og oppsett» kan få omfanget til å virke større enn det var. Retten påpeker at Monrad ikke var kvalifisert til stillingen som teatersjef for Det Norske Teatret, men også at hun ikke har opptrådt politisk. Interessant her er at retten vurderte konkrete dikt, bl.a. «Du som sier», som de skriver er «et klart angrep på motstandsbevegelsen og inneholder derfor bistand til fienden», og om «hyrdebrev» og «Hvorfor jeg er medlem av NS» at de er «propaganda for Quislings bevegelse og for hans person som fører og disse to siste dikt er

181 Ifølge artiklene om henne i *Norsk Krigsleksikon*.

derfor også propagandastoff for fienden». Retten finner også at Monrad har forstått dette. Som formildende finner de at hun har vært forholdsvis passivt medlem, at hun er i «fremskreden alder med svekket helse» og tidligere ikke straffet, men som skjerpene finner de at hun har brukt sin posisjon og status til fordel for nazistene: «Ved utmåling av straffen er det hennes svikt i den nasjonale kulturfront som særlig får betydning». Hun ble dømt til ett års fengsel 29.januar 1947, men det tok tid før soningen ble startet, og hun ble benådet før den var fullbyrdet 19.11.1948 ved kongelig resolusjon.¹⁸² Kort tid etter soningen døde hun, i 1950.

Oppsummering

Landssvikoppgjøret generelt var, som nevnt, en prosess som forsøkte å unngå selvtekt så langt det lot seg gjøre. Flere land lyktes ikke med dette i rettsprosessene, slik som Frankrike, hvor oppgjøret var begrenset og en del «tok saken i egne hender». I Norge har dette også en kjønnsmessig slagside som er verdt å nevne her: Det var overfor kvinner «man tok saken i egne hender». Man klarte ikke å forhindre selvtekten mot de såkalte «tyskerjentene». Dette var selvsagt fordi de ikke hadde gjort noe juridisk galt; de kunne enkelt og greit ikke omfattes av rettsapparatets oppgjør. Det er en del av det større bildet rundt landssvikoppgjørets kjønnsaspekter. I statistikken utgitt i etterkant kan vi lese: «Av alle straffbare var det 17 179 eller en tredjepart kvinner. Men mange kvinner var bare skyldige i medlemskap, nemlig 12 572 av 26 520, eller 47.3 pct.» (Statistisk sentralbyrå, 1954). Basert på dette skulle man kanskje forvente at det var flere kvinnelige forfattere også, selv om det var en svært mannsdominert gruppe. En kvinnelig forfatter som Karo Espeseth, kjent fra kapittel 2, flyttet fra Norge til Tyskland på 30-tallet og ble der til 1963, da hun flyttet tilbake til Norge; det ville vært interessant å vite mer om henne (Halvorsen, 2026a). Hun er på en måte motsatsen til Sigrid Undset, som flykter fra Norge og drar på foredragturné mot nazismen i USA. Espeseth

182 LS-sak, dok. 32.

ga ut en memoarbok etter krigen, *Livet gikk videre* (1983), men her får vi hennes versjon, og den reiser fortsatt mange spørsmål. Som nevnt oppgir Ringdal (1933) at hun var NS-medlem, og det vil si at hun ville blitt etterforsket om hun var i Norge på den tiden.

I motsetning til en del av de mannlige forfatterne er de kvinnelige vi har tatt for oss her, alle i sentrum av det nasjonalsosialistiske Norge. De kjente Quisling, og de hadde omgang med flere av de viktige aktørene; for Cally Monrads del gjaldt dette også viktige aktører i kjernen av Nazi-Tyskland. Deres skrivearbeid og forfatterstatus kom i spill på ganske samme måte som for andre forfattere: Skulle de opptre i Nazi-sammenhenger? Skulle de takke ja til Nazi-posisjoner? Deres beslutninger var veldig tydelig ja. De var overbeviste nasjonalsosialister. De behandles tydelig som forfattere i sakene, utenom Quisling Nordvik, hvor forfatterrollen nok nedvurderes på grunn av at hun skreiv barnelitteratur. Enkelte av arbeidene deres figurerer dessuten tydelig som en del av dommene. Diktene og uttalelsene det er snakk om her, er ikke subtile eller vanskelige å tolke. Man trengte ikke egne etterforskere eller uttalelser fra eksperter for å ta for seg litteraturen (selv om det også forekom), siden tekstene de dømmes for er klar støtte til Quisling og nazismen, omtrent i parole-form. De var også fra utpregede elitebakgrunner og skilte seg slik sett markant fra de øvrige 36 i utvalget her. En siste ting som utpreger dem, og som henger sammen med deres sosiale bakgrunn, er deres særdeles høye utdanningsnivå. Utover enkelte kjønnede vurderinger ligner sakene deres i stor grad på andre sammenlignbare saker, bortsett fra selve dommene. Gjennomsnittet på disse kvinnenes dommer er lavere enn det generelle, så det er ikke utenkelig at de har blitt vurdert på en annen måte, men det er lite konkret hold for dette. Gitt det lave antallet eksempler er det vanskelig å trekke noe ut av det.

Den franske forskeren Karine Le Bail (2025) har undersøkt scenekunstnerne i det franske landssvikoppgjøret, «l'épuration», og finner at kvinner dømmes strengt, like strengt som menn. Den kjønnsmessige forskjellen hun primært finner, er at mennene får mer individuelle dommer, der hvor kvinnene dømmes omtrent *en bloc*. Det skiller seg tydelig fra eksemplene vi har her, hvor alle tre får like individuelle dommer som mennene, om enn kanskje lavere. Slik minner det norske tilfellet mer om det ungarske. Barna og Pető (2015) påpeker imidlertid at de statistiske oversiktene kun gir en del av bildet, og at man må dykke kvalitativt i enkeltsaker for å få et mer helhetlig perspektiv. Det har Pető (2009) gjort, og hun finner at det generelt er skrevet

lite om kvinner som gikk i fascistisk ærend, delvis fordi forskninga har hatt en tendens til å fokusere på progressive kvinnelige aktører. Et annet poeng er at kvinnene sjelden fikk prominente stillinger i partiene, og dermed er underrepresentert. Det er et «nisjemarked» for forskning på kvinner som var nære viktige menn, slik som Marie Hamsun var, men «vanlige» kvinner er ikke forsket noe særlig på, hevder Petö. Med referanse til Jeffrey Herf kaller hun kvinner som gikk inn i det ungarske fascistiske partiet Pilkorset for «reaksjonære moderne». Hun peker på et viktig poeng når det kommer til kjønn og makt: «Women's power can be born in a situation where there is allegedly no women's power because that lack of power is giving power. That explains why so many women joined parties that celebrated dominant forms of masculine power». Som eksempel viser hun til alle kvinnene som gikk inn i Ku Klux Klan. Kvinner kunne med andre ord dra fordeler av å bruke sin underordnede posisjon til å bli politiske aktører. Hun avslutter med at det både er et akademisk og politisk imperativ å undersøke disse aktørene. Gjennomgangen av kvinnelige forfattere i denne boka gjør at dette også må sies å gjelde kvinner generelt i det norske landssvikoppgjøret. Forhåpentligvis vil dette bli tatt opp i videre forskning. En mulighet er selvfølgelig at det er gode grunner til at det ikke er flere kvinner, men hvilke hadde vært bra å få frem. På den annen side er det også mulig at etterkrigsoppgjørene var kjønna på en slik måte at kvinner fikk lavere straffer eller ikke ble etterforsket, slik som det finnes flere internasjonale eksempler på etter andre verdenskrig (Trisko Darden, 2026). Et annet kjønna aspekt er det faktum at det finnes tilfeller der kvinner ikke har egen sak, men inngår i ektemannens.

Det store spørsmålet knyttet til kvinnelige forfattere under okkupasjonen, som dessverre må forbli stående ubesvart her, er hvorfor det ikke er flere. I Den norske Forfatterforenings mye omdiskuterte Æresrett etter krigen var det ingen kvinner som fikk saker behandlet. Det er et spørsmål som sikkert kunne blitt stilt til mannlige forfattere også. Landssvikoppgjøret var, til tross for omfattende, ikke komplett, men når det kommer til kvinnelige forfattere har denne gjennomgangen vist til en del kandidater, der begrunnelsen for hvorfor de ikke har landssviksak har vært påtakelig.

